
Japonsko a středovýchodní Evropa a několik poznámek o Rusku

Kuniaki Asomura

Japonsko a středovýchodní Evropa

Diplomatické styky Japonska se zeměmi středovýchodní Evropy, které byly obnoveny po druhé světové válce v 50. letech, můžeme charakterizovat následovně:

1) Díky tomu, že mezi Japonskem a zeměmi středovýchodní Evropy neexistovaly žádné politické spory, rozvinulo Japonsko své vztahy s touto oblastí na základě všeobecných hodnot, které naše země vyznává spolu se svými spojenci – se západními demokratickými zeměmi.

2) Rád bych zde také zdůraznil, že si Japonsko bylo plně vědomo skutečnosti, že politicko-ekonomický systém byl středovýchodní Evropě vnucen Sovětským svazem. Rozhodně to nebylo samo obyvatelstvo těchto zemí, kdo po tomto systému toužil a kdo ho prosadil. Japonsko proto velmi sympatizovalo s národy zemí středovýchodní Evropy a s jejich touhou po svobodě a demokracii.

3) V souvislosti se svým ekonomickým vzestupem v 60. letech usilovalo Japonsko o rozvoj hospodářských a kulturních styků se zeměmi středovýchodní Evropy. Přes tyto snahy však skutečné výsledky zřejmě zaostaly daleko za možnostmi, které této oblasti poskytovaly vztahy mezi Japonskem a jednotlivými zeměmi.

Toto jsou hlavní charakteristické rysy japonských vztahů se středovýchodní Evropou do revoluce roku 1989. Mohl bych být právem kritizován, kdybych se nezmínil o určitých nejasnostech ohledně cílů naší politiky vůči této oblasti. Občas se ozývaly diskuze o tom, jaké cíle by Japonsko mělo nebo mohlo sledovat ve svém úsilí o rozšíření styků se zeměmi středovýchodní Evropy. Jeden názorový proud kladl důraz na podporu nadějí a přání národů této oblasti a na „vrážení klínů“ mezi státy sovětského impéria. Druhý proud pokládal za důležitější, aby Japonsko trvale zaujímalo pevný postoj vůči komunistickému režimu, a naléhal na to, aby v této otázce nebyla přijímána polovičatá řešení. Ve skutečnosti se naše politika vůči komunistické středovýchodní Evropě pohybovala někde mezi těmito dvěma proudy a nikdy se jí nepodařilo dosáhnout úplné zřetelnosti. Nebude od věci, když zde zdůrazním, jaké pozadí měly výše zmíněné diskuze:

a) Středovýchodní Evropa nikdy Japonsko přímo neohrožovala.

b) Japonské možnosti rozvoje svazků se zeměmi středovýchodní Evropy byly velmi omezené. Jako příklad uveďme, že se objem japonského obchodu se zeměmi středovýchodní Evropy ke konci 80. let pohyboval na nízké úrovni – cca mezi 100 a 300 miliony \$. Japonské kapitálové investice v této oblasti byly téměř nulové.

Období po ukončení studené války

Je samozřejmé, že japonské styky s uvedenou oblastí dostaly po ukončení studené války nový rozměr. Japonsko si je plně vědomo toho, že reformy v zemích této oblasti mají historický význam. Středovýchodní Evropa je v otázkách přechodu k demokratické a tržně orientované společnosti příkladem pro jiné bývalé socialistické země, včetně Ruska a ostatních částí SNS. Je proto životně důležité, aby reformní úsilí v zemích středovýchodní Evropy uspělo, což je nejen v zájmu prosperity národů této oblasti, ale také v zájmu reformem v Rusku a v ostatních zemích, kde reformní proces začal později a za ještě obtížnějších okolností. Přes

svou historickou a geografickou vzdálenost od zemí středovýchodní Evropy považuje Japonsko za svou povinnost pomáhat těmto zemím v jejich reformním úsilí.

Pomoc

Vycházejíc z této své politiky, Japonsko aktivně rozšiřuje svou pomoc zemím této oblasti. Pomoc, včetně kapitálových příspěvků vložených do Evropské banky pro obnovu a rozvoj (EBRD), do konce roku 1992 přesáhla 14,6 mld. \$. Podle seznamu vydaného uskupením G 7 představuje tato částka asi 8,4 % celkové pomoci, kterou G 7 poskytuje. Japonsko se snaží svou pomoc zemím středovýchodní Evropy koordinovat s USA, s Evropskou unií i s ostatními dárci.

V počátečním stadiu představovala prioritu naléhavá pomoc určená pro makroekonomickou stabilizaci a pro rozvoj lidských zdrojů, šlo tedy o prvky nezbytné pro úspěch reformem. Japonský závazek ve sféře makroekonomické stabilizace v zemích středovýchodní Evropy dosahuje částky 1,15 mld. \$.

Polsko	150 mil. \$
Maďarsko	500 mil. \$
Bývalé Československo	200 mil. \$
Bulharsko	100 mil. \$
Rumunsko	100 mil. \$
Pobaltské státy	100 mil. \$

S výjimkou Polska byla japonská pomoc těmto zemím realizována formou bezúčelových půjček, které poskytuje Japonská exportní a importní banka (Export-Import Bank of Japan). Výše čerpání půjčky stále roste a v současné době dosahuje 71 %.

Rozhodujícím faktorem pro úspěch ekonomických reformem v zemích středovýchodní Evropy je rozvoj lidských zdrojů. Japonsko rozšiřuje svou technickou spolupráci, a to jak její rozsah, tak náplň. Od roku 1989 je realizován pětiletý program JICA (Japan International Cooperation Agency – Japonská agentura pro mezinárodní spolupráci) ve výši 50 mil. \$. Existují také jiné programy – např. stipendia Ministerstva školství (Monbušó). Japonsko rovněž přispívá na programy technické pomoci uskutečňované mezinárodními organizacemi. Aktivně se například účastní programu technické pomoci OECD určeného pro země středovýchodní Evropy a výše jeho příspěvků odpovídá 25 % finančních nákladů. V rámci EBRD založilo Japonsko také Fond japonsko-evropské spolupráce (Japan-Europe Cooperation Fund). Roční pomoc poskytovaná tímto fondem dosahuje v současné době částky 13 mil. \$.

Budoucnost

Uplynuly více než tři roky od zahájení reformem v zemích středovýchodní Evropy. V mnohých z nich pozorujeme kladné výsledky na cestě k tržní ekonomice. Nyní je stále důležitější přizpůsobit pomoc střednědobým a dlouhodobým potřebám. V tomto kontextu klade Japonsko zvláštní důraz na tři následující sféry.

1) Rozvoj soukromého sektoru

V květnu 1992 Japonsko oznámilo vytvoření programu nazvaného Japanese Enterprise Facility (Japonská podnikatelská organizace), jehož cílem je pomocí finančních prostředků – formou půjček a kapitálových investic – podpořit rozvoj malých a středních soukro-

mých podniků v středovýchodní Evropě. Zdrojem prostředků této organizace je Japonská exportní a importní banka v oblasti půjček a Japonská organizace pro mezinárodní rozvoj (Japan International Development Organization – JAIDO) v oblasti kapitálových investic. Japonská exportní a importní banka poskytuje prostředky ve formě bezúčelových „dvoustupňových půjček“. Pojem „dvoustupňová půjčka“ znamená, že Japonská exportní a importní banka převede bezúčelovou půjčku centrální bance nebo jiné odpovídající finanční instituci přijímající země a ta pak poskytne půjčky jednotlivým podnikům. Celkový objem těchto půjček Japonské exportní a importní banky má dosáhnout částky 300 mil. \$, z nichž 100 mil. \$ je určeno pro bývalé Československo. Kapitálové investice JAIDO budou realizovány přímo v jednotlivých podnicích. Po oznámení z května 1992 zvýšila japonská vláda prostředky poskytované JAIDO o 10 mil. \$. Tuto částku navíc může JAIDO využít pro kapitálové investice kdekoli ve středovýchodní Evropě. Obchodní působení Japonska není předpokladem pro takovou finanční transakci.

Na četné žádosti o know-how v oblasti tržní ekonomiky (např. průmyslové politiky, zvyšování produktivity, řídicích systémů), které jsou výsledkem japonských poválečných zkušeností, reagovalo Japonsko vypracováním programů technické spolupráce. Tyto programy jsou realizovány:

- a) v oboru zvyšování produktivity formou vysílání expertů,
- b) v oboru privatizace a japonské poválečné hospodářské politiky formou seminářů organizovaných v Tokiu pro vedoucí pracovníky ze zemí středovýchodní Evropy.

2) Ochrana a zlepšování životního prostředí

Japonsko patří k hlavním podporovatelům Regionálního střediska pro životní prostředí pro oblast středovýchodní Evropy, které bylo založeno v Budapešti v roce 1991. Jedním z výkonných ředitelů tohoto Střediska je pan Hirojuki Išii, velmi zkušený japonský odborník. JICA kromě pořádání školení a kurzů a kromě vypracovávání rozvojových studií pro oblast životního prostředí poskytuje technickou pomoc, která má pomoci vládám zemí středovýchodní Evropy při přípravě společných projektů. Japonské Ministerstvo zahraničních věcí organizuje semináře, na nichž se odborníci seznamují s japonskými zkušenostmi při řešení environmentálních problémů. Uvědomujíc si závažnost devastace životního prostředí v zemích středovýchodní Evropy, se japonská vláda zavázala, že zváží možnost rozšíření zvýhodněných půjček určených pro vhodné projekty. S potěšením vám mohu sdělit, že Japonsko nedávno informovalo vlády Maďarska, České republiky a Slovenska o své připravenosti vyjít vstříc jejich požadavkům v otázce dalších rozhovorů o technických problémech.

3) Podpora obchodu a investic

Aktivita soukromého sektoru je základem tržní ekonomiky v každé zemi. Dobré obchodní vztahy s jinými zeměmi hrají důležitou roli v rozvoji národního hospodářství. Je proto úkolem každé vlády usnadňovat transakce, včetně obchodu a investic. Na tomto poli japonská vláda usnadňuje a podporuje aktivity soukromého sektoru v zemích středovýchodní Evropy a pomáhá vytvářet žádoucí právní a institucionální rámec. Uvedu následující konkrétní příklady:

a) Japonsko uplatňuje vůči všem zemím středovýchodní Evropy Všeobecný preferenční systém (Generalized System of Preferences – GSP). Díky tomu je zboží ze středovýchodní Evropy vstupující na japonský trh zatíženo nižšími cly než zboží pocházející ze západních průmyslových zemí.

b) Japonsko také zahájilo s některými zeměmi středovýchodní Evropy jednání o smlouvách o ochraně investic. Japonsko předpokládá, že tyto smlouvy zajistí japonským investorům doložku nejvyšších výhod (statut „most-favoured nation“) a stejné postavení, jakého se dostává domácím investorům. Japonsko se domnívá, že smlouvy, které poskytují zahraničním investorům takové podmínky, budou znamenat očekávaný vstřícný signál, jenž jim má usnadnit investování v té které zemi.

Vztahy Japonska s Českou republikou

Dále bych se chtěl zaměřit na styky Japonska s Českou republikou. Chtěl bych se zmínit o některých charakteristických rysech našich vzájemných vztahů.

Předválečné období

Naše diplomatické styky byly obnoveny v roce 1957. Mé znalosti o vzájemných vztazích před válkou jsou příliš kusé na to, abych o nich hovořil šířeji, ale přesto bych rád uvedl dvě epizody.

V dubnu 1918 navštívil Japonsko během své cesty ze Sibiře do USA T. G. Masaryk, který usiloval o zorganizování Československých legií. Cílem jeho návštěvy bylo získat japonskou podporu pro svůj plán, podle něž se legie měly přepravit ze Sibiře přes Japonsko a posléze se připojit k vojenským silám ve Francii. V červenci 1918 se Japonsko – spolu s USA, Velkou Británií a Francií – nakonec zapojilo do vojenské intervence v revolučním Rusku a vyslalo své jednotky na Sibiř na pomoc československým vojákům, kteří tam uvízli. V této souvislosti bych chtěl dodat, že Japonsko bylo jednou z prvních zemí, které uznaly Československou národní radu de facto jako „představitelku válčící strany“.

Druhá epizoda souvisí s českým architektem Janem Letzlem. Letzel přišel do Japonska jako pracovník tokijského zastoupení jedné evropské stavební firmy v období Taišó (1912–1926) za vlády císaře Taišó, dědečka našeho nynějšího císaře. Některá z jeho architektonických děl je možno dosud spatřit v Tokiu i v jiných japonských městech. Jeho nejslavnějším dílem je však bezpochyby budova Průmyslového paláce v Hirošimě, která se zachovala pod názvem Dóm atomové bomby.

Poválečné období

Japonsko-československé vztahy v období po druhé světové válce můžeme charakterizovat jako období stagnace, protože možnosti styků mezi oběma zeměmi nebyly využívány v plné šíři.

V *politické oblasti* neexistovaly mezi Japonskem a bývalým Československem žádné naléhavé nevyřešené problémy. Je však nepopíratelné, že rozdíly v politickém a společenském systému stály v cestě našim snahám o vzájemné porozumění a spolupráci – s výjimkou krátkého okamžiku nezdařených reforem Pražského jara.

Není třeba zdůrazňovat, že „sametová revoluce“ otevřela cestu k vyšší úrovni vzájemných styků. V tomto ohledu bych se rád zmínil o tom, že první oficiální návštěva československého federálního prezidenta Václava Havla v Japonsku v dubnu 1992 zahájila novou kapitolu v našich vztazích; jsem přesvědčen, že se český i slovenský národ připojí k našemu společnému úsilí a naváže na pozitivní výsledky této návštěvy.

O *ekonomické oblasti* se Japonsko domnívá, že současná úroveň spolupráce silně zůstává za našimi nadějemi. V 60. a na počátku 70. let existovaly na obou stranách náznaky liberalizace obchodu. V 80. letech jsme však dospěli k názoru, že Československo stále zaujímá konzervativní přístup.

Přesto, že náš vzájemný obchod vykazuje nepatrně rostoucí tendenci, celková úroveň obchodu s Československem dosáhla v roce 1992 jen výše 300 mil. \$. Export do Japonska činil pouze 0,8 % celkového československého vývozu a import z Japonska 1,7 % dovozu. Pod vlivem této nepříznivé skutečnosti vyslovovali někteří lidé poněkud pesimistické názory, že nízká úroveň vzájemného obchodu může být způsobena podobností ekonomické struktury obou zemí, tzn. nedostatkem přírodních zdrojů, exportní orientací obou ekonomik, zaměřením na zpracovatelský průmysl v obchodní sféře a samozřejmě řadou politických faktorů zděděných z minulosti. Ostatní zastávali názor, že vzhledem k vysoké úrovni průmyslu předválečného Československa může jít pouze o nedostatek motivace

a o nízkou konkurenceschopnost československých výrobků. Aniž bych podrobněji rozvíjel toto téma, chtěl bych vyjádřit naději, že jde o druhou variantu.

Není třeba zdůrazňovat, že listopadová revoluce podnítila nový zájem japonských obchodních kruhů o obchod s Českou i Slovenskou republikou. O tom svědčí skutečnost, že počet japonských obchodních zastoupení v Praze přestal klesat a vzrostl z pouhých šesti firem v předrevolučním období na současných 26 společností. V této souvislosti bych vás rád informoval, že se Japonská organizace zahraničního obchodu (Japan External Trade Promotion Organization – JETRO) rozhodla otevřít v Praze svou kancelář. Jejím hlavním posláním je napomáhat k vzájemnému obchodu, přičemž zvláštní důraz je kladen na podporu dovozu cizích výrobků na japonské trhy. Doufám, že české a slovenské podniky, které mají zájem obchodovat s Japonskem, budou služeb JETRO využívat bez váhání.

Pokud jde o *přímé investice*, v červenci 1993 byl vytvořen společný podnik českého koncernu a japonských firem (NIKOM). Jde o podnik v Mníšku pod Brdy, jenž bude vyrábět ferovanadium užívané při výrobě oceli. Celkový kapitál podniku tvoří 6,9 mil. \$, přičemž japonská partneri vlastní 50 % akcií. Další společný podnik má být vytvořen v roce 1994. Tento podnik s názvem Tesla–Y.S. a se sídlem v Hradci Králové bude vyrábět tenké keramické desky pro integrované obvody; jeho kapitál tvoří 11,2 mil. \$. Tesle bude patřit 38 % akcií a zbývající akcie budou rozděleny mezi Česko-americký podnikový fond (19 %) a japonské koncerny (38 %).

Je skutečností, že v oblasti zahraničních investic v České republice Japonsko stále ještě zaostává za hlavními evropskými zeměmi a za USA. Závažná deprese, kterou je japonská ekonomika postižena, jistě nepříznivě ovlivňuje investování v zahraničí. Přesto vás však mohu ujistit, že si japonská obchodníka velmi cení České republiky pro její vysoce rozvinutý průmysl a pro důvěryhodnost politiky její vlády v makroekonomické oblasti. Rada zvažovaných projektů se teprve rodí a jejich prosazení, které by znamenalo průlom a příznivý signál pro spolupráci v oblasti investic, si vyžádá ještě určitý čas. Jsem přesvědčen o tom, že úspěch dvou společných japonsko-českých projektů, o nichž jsem se zde zmínil, poslouží určitě jako pozitivní signál pro další investory.

Pokud jde o *poskytování půjček* České republice, je japonská bilance pozoruhodná. Ke 134 mil. \$, které poskytla Japonská exportní a importní banka v roce 1991, přibýlo v únoru 1993 dalších 67 mil. \$ od téže banky. Japonské společnosti, které se zabývají cennými papíry – Nomura a Nikkó –, byly nápomocny při vydávání českých státních obligací ve výši 375 mil. \$ a 35 mld. jenů v únoru a v červenci 1993. Nedávno se japonská vláda rozhodla vyjít vstříc žádosti české vlády o poskytnutí zvýhodněné půjčky určené pro projekt odsíření mělnické elektrárny.

Vztahy s Ruskou federací

Na závěr bych se chtěl stručně zmínit o otázce japonských vztahů s Ruskou federací. Přitom chci zdůraznit zejména následující čtyři momenty:

1) S radostí mohu konstatovat, že Japonsko a Ruská federace sdílejí názor, že demokratické a hospodářské reformy, které probíhají v Ruské federaci, mají nesmírný význam nejen pro ruský lid, ale i pro celý svět. Japonsko se též domnívá, že úspěšný přechod Ruské federace k skutečné tržní ekonomice a její hladká integrace do mezinárodního demokratického společenství jsou nepostradatelnými faktory, které umožní posílit stabilitu ve světě a zaručí nezvratitelnost procesu vytváření nového mezinárodního řádu.

2) Japonsko je přesvědčeno o důležitosti plné normalizace vztahů mezi Japonskem a Ruskou federací. Je toho názoru, že není možné se vyhýbat otázce severních území (Northern Territorial issues), a usiluje o plnou normalizaci vztahů mezi oběma zeměmi. Japonsko oceňuje prohlášení prezidenta Jelcina, že otázka severních území bude řešena v souladu s „prámem a spravedlností“. Reakcí na tento nový postoj prezidenta Jelcina je japonské odhodlání zaujmout pružnější přístup k otázkám načasování, způsobu a podmínek navrácení severních ostrovů, a to za předpokladu, že Ruská federace uzná japonskou svrchovanost nad těmito ostrovy.

3) Návštěva prezidenta Jelcina v Japonsku v říjnu 1993 potvrdila, že obě země dávají veřejně najevo své odhodlání vynaložit všechny síly k překonání obtížného dědictví minulosti. Premiér Hosokawa a prezident Jelcin diskutovali o budoucnosti čtyř ostrovů. Dohodli se na tom, že jednání, která by vyřešila tuto otázku a vedla k brzkému uzavření mírové smlouvy, budou pokračovat tak, aby vztahy mezi oběma zeměmi byly plně normalizovány. Chtěl bych konstatovat, že se v tomto ohledu uskutečnila řada rozhovorů mezi vládami Japonska a Ruské federace na půdě Pracovní skupiny pro přípravu mírové smlouvy. A jedním z plodů těchto rozhovorů bylo vydání Společného přehledu dějin územních problémů mezi Japonskem a Ruskem.

4) S ohledem na to, že Ruská federace a ostatní členové SNS čelí obtížím těsně spjatým s přechodem k tržní ekonomice, snaží se Japonsko – spolu s ostatními státy uskupení G 7 a s jinými členy mezinárodního společenství – poskytovat pomoc, která by zmírila některé obtíže pramenící z tohoto přechodu a umožnila, aby reformy v těchto státech přinesly své plody. S tímto vědomím Japonsko aktivně rozvíjí svou bilaterální i multilaterální pomoc. V říjnu 1992 hostilo Tokijskou konferenci o pomoci státům bývalého Sovětského svazu. Jako stát předsedající uskupení G 7 bylo v dubnu 1993 hostitelem setkání ministrů G 7, které se zabývalo pomocí Ruské federaci. V obou případech projevovalo Japonsko aktivně svou iniciativu v otázce mezinárodní spolupráce při poskytování pomoci Rusku. Pokud jde o dvoustrannou pomoc, Japonsko na setkání ministrů G 7 oznámilo další podporu ve výši cca 1,82 mld. \$, čímž se celková japonská dvoustranná pomoc zvýšila asi na 5 mld. \$.

Na závěr svých poznámek o našich vztazích s Ruskem bych chtěl zopakovat, že spolu s dodržováním základního principu „vyváženého rozšiřování“ japonsko-ruských vztahů sleduje Japonsko dva cíle:

- a) nepřetržitý rozvoj spolupráce s Ruskem, včetně spolupráce v ekonomické oblasti,
- b) uzavření mírové smlouvy cestou vyřešení problému severních území.

Japonsko se snaží postupovat oběma směry, a tak zajistit, aby oba cíle na sebe vzájemně navazovaly, což by bylo výhodné pro obě strany.

Poznámka: Přednáška Jeho Excelence pana Kuniaki Asomury, velvyslance Japonska v Praze, byla přednesena v Ústavu mezinárodních vztahů 7. prosince 1993.